

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารที่มีผลต่อการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชนบทภาคเหนือ แนวความคิดในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้อาศัยแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องหลายแนวคิดที่ต้องผสมผสานกัน ทั้งนี้เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารที่มีผลต่อการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ตลอดจนปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของชุมชน ในการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหาร
- 2.2 แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม
- 2.3 แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม
- 2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.5 กรอบแนวคิดการวิจัย

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหาร

กองโภชนาการ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข ได้ให้ความหมายของคำว่า “พฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหาร” คือ การกระทำใด ๆ ของบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีหรือเกี่ยวข้องกับการบริโภคอาหาร ได้แก่ การเลือกบริโภคอาหาร การเลือกซื้ออาหาร การเตรียมและการประกอบอาหาร

เฉลียว บุรีภักดิ์ (2523: 62) ได้กล่าวว่า พฤติกรรมการบริโภคอาหารเกี่ยวข้องกับกิจกรรมในการกินอาหารอันได้แก่ วิธีการแสวงหาอาหาร หรือสิ่งของที่นำมาประกอบเป็นอาหาร เช่น ใช้วิธีล่าสัตว์จากป่าหรือว่าเลี้ยงสัตว์เองเพื่อบริโภค วิธีประกอบอาหาร เช่น ใช้ภาชนะหม้อดินหรือว่าหม้อทองเหลือง ใช้ไฟจากฟืนหรือถ่านหรือแก๊สหรือไฟฟ้าหรือความร้อนจากแสงแดด วิธีปรุงอาหาร เช่น ใช้เครื่องเทศหรือไม่ใช้ ปรุงรสจัดหรือรสจืด วิธีรับประทานอาหารใช้มือห่านิ้วหรือช้อนส้อมหรือตะเกียบ นิยมรับประทานในบ้านหรือนอกบ้าน เวลารับประทานอาหารคุยกันหรือไม่ เป็นต้น

โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว รูปแบบพฤติกรรมในการรับประทานอาหารของคนในแต่ละสังคม แต่ละวัฒนธรรม จะถูกจำกัดอยู่ในกรอบของการเลือกอาหารด้วยปัจจัยต่าง ๆ หลายประการ ซึ่งล้วนแล้วแต่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน อันได้แก่สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เทคโนโลยีการผลิตอาหาร สถานะทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งปัจจัยทางด้าน

วัฒนธรรมนั้นหมายถึง ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม บริโณคณิสัยและขนบธรรมเนียมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการรับประทานอาหาร ที่สืบทอดด้านการบริโภคอาหารทั้งในแบบ “อะไรควรกิน” และ “อะไรไม่ควรกิน” ตามความเชื่อหรือข้อห้ามที่จะส่งผลถึงปริมาณและคุณภาพของผลผลิตที่ใช้เป็นอาหาร ต่อเมื่อเทคโนโลยีการผลิตเจริญก้าวหน้ามากขึ้นมนุษย์ก็ย่อมมีศักยภาพในการปรับเปลี่ยนและควบคุมระบบการผลิตอาหารให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น จะเห็นได้ว่ามีปัจจัยหลายประการที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของมนุษย์ อาจไม่ใช่ปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพล แต่อาจจะประกอบกันในหลายๆปัจจัย ที่ทำให้เกิดพฤติกรรมกรรมการกินอาหารของบุคคล ครอบครัวและชุมชนที่แตกต่างกัน เมื่อเกิดการยอมรับเป็นพฤติกรรมที่ปฏิบัติกันมา อันเป็นความเชื่อถือหรือเป็นข้อห้าม และข้อบังคับแนะนำที่ถือปฏิบัติในสังคม จนกลายเป็นบริโณคณิสัยหรืออาจถือว่าเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมานาน ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารจึงมิใช่เป็นเรื่องที่กระทำกันได้ง่ายๆ อาจต้องใช้เวลานานและจะต้องดำเนินการให้อยู่ในวิถีชีวิตของคนในสังคมนั้นๆ จึงจะสามารถปรับเปลี่ยนได้

พัชรี ยุติธรรม (2539: 8) ได้แบ่งพฤติกรรมกรรมการเลือกบริโภคอาหาร แยกออกเป็น 2 ประเด็น คือ

1) การเลือกบริโภคอาหารที่พึงประสงค์ หมายถึง การเลือกรับประทานอาหารให้เหมาะสมกับความต้องการในสุขภาพและวัยต่าง ๆ การเลือกอาหารที่สดสะอาด ซึ่งมีอยู่ในท้องถิ่นตามฤดูกาล โดยคำนึงถึงประโยชน์และคุณค่าทางอาหารมากกว่า ราคา รสชาติ ค่านิยมของอาหาร เลิกความเชื่อผิด ๆ เกี่ยวกับการกินอาหาร เช่น ของแสลงสำหรับคนป่วย เป็นต้น

2) การเลือกบริโภคอาหารที่ไม่พึงประสงค์ หมายถึง ความเชื่อแบบผิด ๆ โดยไม่มีเหตุผลเกี่ยวกับการกิน เช่น ความเชื่อในเรื่องการเจ็บป่วย ข้อห้ามต่าง ๆ ที่มีมาแต่โบราณที่ทำให้เกิดโทษ

จึงอาจกล่าวได้ว่า พฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารมิใช่พฤติกรรมตามธรรมชาติที่บุคคลจะกระทำได้โดยเสรีตามอำเภอใจ พฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารเป็นการกระทำทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและเกี่ยวข้องกับผู้อื่นเสมอ บุคคลในวัฒนธรรมใดก็มักจะปฏิบัติไปตามวัฒนธรรมนั้น และจะมีพฤติกรรมคล้ายๆกับคนอื่นในสังคมนั้นด้วย ซึ่งแสดงว่าวัฒนธรรมมีอิทธิพลเหนือความคิดและพฤติกรรมของคนเรา ส่วนการจะมีอิทธิพลมากน้อยเพียงไรก็ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมในชุมชนหรือสังคมนั้นๆ ดังนั้นมนุษย์จึงมีการเรียนรู้พฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารโดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดความเชื่อจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เพื่อให้สมาชิกในสังคมได้รับและยึดถือปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน ทั้งทางด้านพฤติกรรม ความคิด และความเชื่อ ซึ่งเป็นการศึกษาเพื่อให้บุคคลเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ให้ความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรมของตนเอง

2.2 แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นเรื่องที่ครอบคลุมวิถีชีวิตของคนในสังคมทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นในด้านความรู้ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม การทำมาหากิน ตลอดจนการอยู่ร่วมสัมพันธ์กันเป็นครอบครัว ชุมชนและสังคม ซึ่งมีการแสดงออกโดยผ่านพิธีกรรมและศิลปะวัตถุ เครื่องมือหากิน ตลอดจนจารีตประเพณีต่างๆ ที่ทำให้เกิดการสืบทอดเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชนสู่ลูกหลาน จากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ดังที่สุพัตรา สุภาพ (2541: 35) ได้กล่าวไว้ว่าวัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคมที่ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ โดยแต่ละสังคมมีวัฒนธรรมเฉพาะของตนเองเพราะเป็นวิถีชีวิตที่แตกต่างกันของแต่ละกลุ่มสังคม

กาญจนา แก้วเทพ (2530: 7) ได้ให้ความหมายของคำว่า วัฒนธรรม หมายถึง วิถีทางและแบบฉบับในการดำเนินชีวิตของชุมชนที่ได้ปฏิบัติส่งต่อกันมา รวมทั้งความคิดต่างๆ ที่คนได้กระทำ สร้างสม ถ่ายทอด และรักษาไว้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ที่อาจจะอยู่ในรูปของความรู้ การปฏิบัติ ความเชื่อ ตลอดจนวัตถุสิ่งของที่เกิดจากความคิด ประดิษฐ์สิ่งของ และการกระทำของมนุษย์ วัฒนธรรมคือความรู้สึกรู้จักคิดและการปฏิบัติของมนุษย์เอง นอกจากชีวิตเราเองยังเป็นชีวิตส่วนรวมของมนุษย์ในการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน วัฒนธรรมจะครอบคลุมถึงวิถีชีวิต การทำมาหากิน และระบบเศรษฐกิจ

ยศ สันตสมบัติ (2540) ได้ให้คำจำกัดความของวัฒนธรรมโดยเน้นถึงระบบความเชื่อ (Belief System) และค่านิยมทางสังคม (Social Values) วัฒนธรรมมิใช่พฤติกรรมที่สังเกตเห็นได้ แต่เป็นระบบความเชื่อและค่านิยมทางสังคมซึ่งอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมมนุษย์ วัฒนธรรมคือกฎระเบียบหรือมาตรฐานของพฤติกรรมที่คนในสังคมยอมรับ วัฒนธรรมคือวิถีชีวิตของคนในสังคม

ดังนั้นวัฒนธรรมจึงมีลักษณะพื้นฐานที่สำคัญ 6 ประการด้วยกัน คือ

- 1) วัฒนธรรมเป็นระบบความคิดและค่านิยมที่สมาชิกสังคมมีส่วนร่วม
- 2) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เรียนรู้
- 3) วัฒนธรรมเป็นพื้นฐานมาจากการใช้สัญลักษณ์
- 4) วัฒนธรรมเป็นองค์รวมของความรู้และปัญญา
- 5) วัฒนธรรมเป็นกระบวนการในการกำหนดนิยามความหมายของชีวิต และสิ่งที่มีอยู่รอบตัวมนุษย์
- 6) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง แต่เปลี่ยนแปลงปรับตัวอยู่ตลอดเวลา

วัฒนธรรมยังสามารถแบ่งย่อยออกได้หลายระดับ ตั้งแต่วัฒนธรรมระดับชาติ ไปจนถึงวัฒนธรรมระดับย่อยๆ ตามกลุ่มคนและชุมชนนั้นๆ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะและมีวิถีการดำรงชีวิต

ของตน ในการที่จะศึกษาวัฒนธรรมชุมชนนั้น จำเป็นต้องศึกษาจากโครงสร้างของชุมชนที่ประกอบกันเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งสะท้อนความคิด การให้คุณค่าผ่านพิธีกรรม จารีตประเพณีในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งสุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์ (2533: 12 – 14) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญของโครงสร้างทางวัฒนธรรมชุมชนว่ามี 3 ประการ คือ

1) ระบบการผลิต หรือ ระบบทำมาหากิน คือ การต่อสู้เพื่อการมีอยู่มีกิน ก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางการผลิตโดยเฉพาะการผลิตแบบกลไกกรรม เกิดการคิดค้น พัฒนาเทคโนโลยี เครื่องมือในการทำมาหากินต่างๆ

2) ระบบความเชื่อ ประกอบด้วย ศาสนา คุณค่า และพิธีกรรม เป็นสิ่งที่เกิดจากการต่อสู้เพื่อให้มีชีวิตอยู่รอดในการอยู่ร่วมและพึ่งพาธรรมชาติ ประกอบกับต้องการคำอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัว ความเป็นมาและความเป็นไปของจักรวาล โลกและชีวิต ความเชื่อในชุมชนประกอบด้วย ความเชื่อแบบผี พราหมณ์ พุทธ ซึ่งความเชื่อแบบผี เป็นความเชื่อดั้งเดิมที่เป็นรากฐานความเชื่อของคนชนบท และมีผลต่อวิถีชีวิตแม้จนปัจจุบัน เป็นการให้คุณค่ากับธรรมชาติ ให้ความเคารพต่อบรรพบุรุษ และอำนาจเหนือธรรมชาติ

3) ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์ ประกอบด้วยครอบครัว เครือญาติ ชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ซึ่งทำให้เกิดเป็นจารีตประเพณี ระบบ พิธีการต่างๆ เป็นแนวทางให้สมาชิกของชุมชนทั้งรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไปปฏิบัติ จึงมีกระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชน การอยู่ร่วมสัมพันธ์กับคนอื่น รวมทั้งกับธรรมชาติ โดยเน้นทั้งความรู้และคุณธรรมในการถ่ายทอดวิชาพิเศษเฉพาะทาง เช่น การรักษาโรคแบบพื้นบ้าน เป็นต้น

ระบบทั้งสามในโครงสร้างวัฒนธรรมชุมชน มีความสัมพันธ์และส่งผลต่อกันตลอดเวลา เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงในระบบใดระบบหนึ่ง ก็จะส่งผลกระทบต่อระบบอื่น ๆ และต่อโครงสร้างของวัฒนธรรมโดยรวม ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้น สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์ (อ้างแล้ว: 59 – 62) เห็นว่าวัฒนธรรมความเชื่อเป็นวัฒนธรรมที่คงตัวอยู่ได้นานที่สุดในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของมนุษย์ และปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงประกอบด้วย ระบบการศึกษา เทคโนโลยี การคมนาคมและการสื่อสารมวลชน ซึ่งนำวัฒนธรรมการบริโภคสมัยใหม่มาสู่ชุมชน ดังที่พระยาอนุมาธราชชน (อ้างใน พุทธชาติ ปานแมน, 2539: 14) ได้ให้ความเห็นไว้ว่า วัฒนธรรมจะเปลี่ยนไปเป็นความเจริญอยู่ที่คนในสังคมมีปัญญา ความสามารถรู้จักริเริ่มด้วยการค้นพบสิ่งที่มีอยู่แล้วแต่ยังซ่อนเร้นอยู่ และด้วยการประดิษฐ์เสริมสร้างสิ่งใหม่บนรากฐานสิ่งเก่าเพื่อรักษาเสถียรภาพและบุคลิกภาพสังคมของตนไว้ การเปลี่ยนแปลงไปข้างหน้าเท่านั้นที่จะทำให้วัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งมีเสถียรภาพ เปรียบเหมือนลูกข้างที่จะต้องหมุนอยู่ตลอดเวลาจึงจะยืนอยู่ได้ เช่นนี้เองที่เรียกว่าวัฒนธรรมมีพลวัต และในการเคลื่อนที่ไปนั้นหากไม่มี

การสลัดของเก่าที่ไม่สอดคล้องแล้วทิ้งเสียบ้าง พร้อมกับต่อเติมเสริมแต่งสิ่งใหม่เข้าไปก็จะทำให้วัฒนธรรมเกิดอาการล่าและค่อยเสื่อมไป จนในที่สุดก็จะสลัดทิ้งวัฒนธรรมของตนเสียแล้วรับเอาวัฒนธรรมอื่นมาแทนที่เป็นของตน เช่นเดียวกับ บุญเทียน ทองประสาน (2531 : 72) ได้กล่าวว่า ในกระบวนการทางวัฒนธรรมนั้น เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ทางสังคมชุมชนก็จะมีการสร้างใหม่ทางอุดมการณ์อยู่เสมอ ซึ่งการปรับหรือการสร้างใหม่นี้อาจออกมาในรูปของการรับทั้งหมด ปรับบางส่วนต่อต้านหรือปฏิเสธ และรับแต่รูปแบบแต่ไม่รับเนื้อหา

วัฒนธรรมจึงมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาตามสภาพแวดล้อมและยุคสมัยที่เปลี่ยนไป โดยเฉพาะเมื่อมีการสังสรรค์กับวัฒนธรรมของชุมชนอื่น ๆ วัฒนธรรมของชุมชนชนบทเกิดขึ้นจากการต่อสู้เพื่อให้ทุกคนมีอยู่มีกินและจากการที่ต้องอยู่ร่วมสัมพันธ์กันเป็นสังคม การต่อสู้เพื่อการมีอยู่มีกิน ก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางการผลิตหรือระบบการทำมาหากิน การต่อสู้เพื่อมีชีวิตอยู่รอดต้องอยู่กับธรรมชาติและพึ่งพาธรรมชาติ จึงเกิดเป็นระบบของความสัมพันธ์กับธรรมชาติ (สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์, อ้างแล้ว: 12-14)

หากจะกล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงไปนั้น พุทธชาติ ปานเม่น (อ้างแล้ว: 8-9) ได้สรุปไว้ว่า วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงด้วยสาเหตุสำคัญ 2 ประการ คือ

1) การประดิษฐ์คิดค้นสร้างเทคนิควิทยาใหม่ และการคิดสร้างธรรมเนียมประเพณีหรือระบบความเชื่อใหม่ ๆ

2) การขอยืมหรือลอกเลียนแบบ แบบแผนวิธีการดำเนินชีวิตมาจากวัฒนธรรมอื่น อาจเกิดได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม การติดต่อทางตรงก็คือ การที่คนต่างวัฒนธรรมได้มีโอกาสมาพบสังสรรค์และแลกเปลี่ยนความคิด ค่านิยมและพฤติกรรมต่อกัน ซึ่งอาจเป็นไปได้หลายรูปแบบ เช่น การทูต การเมือง การค้าขาย การศึกษา รวมไปถึงการเผยแพร่ศาสนา และการอพยพเข้ามาทำมาหากินของคนต่างสังคมและวัฒนธรรม นอกจากการติดต่อทางตรงแล้ววัฒนธรรมอาจติดต่อโดยผ่านสื่อต่างๆที่ไม่ใช่ตัวบุคคล สื่อสำคัญในปัจจุบันที่เป็นตัวการให้วัฒนธรรมติดต่อกันได้ก็คือ สื่อสารมวลชน แบบแผนการดำเนินชีวิตของคนต่างวัฒนธรรมได้ถูกถ่ายทอดไปยังคนอื่น ซึ่งอยู่อีกวัฒนธรรมหนึ่งเป็นประจำ ดังนั้นย่อมเป็นการกระตุ้นให้มีการเอาอย่าง การเลียนแบบพฤติกรรมกันได้ง่ายขึ้น

เงื่อนไขความสำเร็จของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน อยู่ที่ความสามารถที่จะเชื่อมวัฒนธรรมแห่งชุมชนหมู่บ้านกับวัฒนธรรมของโลก คือ สามารถรับสิ่งที่ก้าวหน้า เช่น เทคโนโลยี แนวคิดเรื่องประสิทธิผลและความคิดริเริ่ม ซึ่งเป็นของสากลเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมชุมชน หมายความว่า วัฒนธรรมไทยและชุมชนหมู่บ้านไทยสามารถรับเอามรดกวัฒนธรรมของตะวันตก

หรือของโลกมาประสานกับวัฒนธรรมพื้นบ้านได้ และใช้ประโยชน์ได้ด้วย ความสำเร็จของกระบวนการประสานวัฒนธรรม จะทำให้วัฒนธรรมเดิมแห่งหมู่บ้านไทยมีพลังพลวัตมากขึ้น (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2537: 205)

พฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารก็เป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ตามกาลเวลา และจากปัจจัยด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริโภคอาหารมีความสัมพันธ์ทั้งกับชีวิตประจำวันและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมด้วย ถึงแม้การเปลี่ยนแปลงจะค่อยเป็นค่อยไปแต่ก็หาได้หยุดนิ่งไม่ ดังที่ เทพินทร์ คุณโลก (2539: 26) กล่าวว่าแนวโน้มการบริโภคอาหารของคนในชุมชนชนบทภาคเหนือก็เช่นเดียวกับคนในภาคอื่นๆ กล่าวคือ มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านรูปแบบ กรรมวิธีในการประกอบอาหาร และเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องด้วย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แนวความคิดวัฒนธรรมชุมชนในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของชุมชน ซึ่งสัมพันธ์กับวิถีการผลิตของชุมชนและมีวิวัฒนาการของชุมชนเอง เมื่อวิถีการผลิตเปลี่ยนแปลงไปหรือพัฒนาไปวัฒนธรรมของชาวบ้านก็มีการปรับเปลี่ยนหรือพัฒนาไปด้วย ในปัจจุบันวิถีการผลิตและวัฒนธรรมแบบทุนนิยมได้เข้าไปถึงหมู่บ้านและเกิดการปะทะกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน เมื่อจะศึกษาถึงการเข้าสู่ชุมชนของวัฒนธรรมทุนนิยม เพื่อดูว่ามีผลกระทบต่อพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของชุมชนอย่างไร จึงต้องศึกษาถึงพัฒนาการวัฒนธรรมชุมชนในประวัติศาสตร์ด้วย โดยจะทำให้เห็นวัฒนธรรมของชุมชนในการที่อยู่ร่วมกันของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา

2.3 แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเป็นประเด็นศึกษาในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เพื่ออธิบายมนุษย์และแบบแผนพฤติกรรมของมนุษย์ โดยเน้นสภาพแวดล้อมในลักษณะที่เป็นจุลภาคเพราะเป็นเรื่องใกล้ตัวชุมชน การศึกษาในแนวนี้มีความพยายามที่จะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในฐานะที่มนุษย์เป็นเจ้าของ “วัฒนธรรม” มากกว่าเป็นเพียงอินทรีย์ภาพของระบบนิเวศ โดยสนใจ “วัฒนธรรม” ในฐานะที่เป็นกลไกสำคัญในการปรับตัวของมนุษย์ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม การศึกษาในแนวนี้ได้แตกแขนงออกไปมากมาย เช่น ความสนใจในเรื่องอิทธิพลของลักษณะทรัพยากรธรรมชาติที่มีต่อลักษณะวัฒนธรรม ประเด็นบทบาทของวัฒนธรรมในการสร้างความสมดุลระหว่างประชากรและทรัพยากรธรรมชาติ (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2539 : 24)

จุดเริ่มต้นที่สำคัญของแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเกิดขึ้นในทศวรรษ 1950 เมื่อ จูเลียน สจิวต์ (Julian Steward) ได้เสนอแนวทางการวิเคราะห์ที่เรียกว่า “วัฒนธรรมนิเวศหรือนิเวศวิทยาวัฒนธรรม” แต่ที่จริงแล้วความสนใจและความคิดในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติได้มีมาก่อนแล้ว โดยแบ่งออกเป็น 2 แนวคิดใหญ่ๆ ด้วยกันคือ

1) แนวคิดสิ่งแวดล้อมเป็นตัวกำหนด (Environmental Determinism) แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยแนวคิดสิ่งแวดล้อมเป็นตัวกำหนดนี้ โหราศาสตร์นับเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงระบบคิดแบบดั้งเดิม ที่พยายามเชื่อมโยงพลังต่างๆ ของสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับการกระทำของมนุษย์ และมีความเชื่อในเรื่องของอิทธิพลการเคลื่อนไหวของดวงดาวต่างๆ ว่ามีอิทธิพลควบคุมหรือกำหนดชีวิตมนุษย์ แนวความคิดแบบนี้ยังคงดำรงอยู่อย่างหนักแน่นในจินตนาการและระบบคิดของมนุษย์ทั่วโลกมาจนถึงปัจจุบันนี้

2) ทฤษฎีความเป็นไปได้ (Environmental Possibilism) แนวทางการมองสิ่งแวดล้อมเป็นตัวกำหนดนั้นถูกลดความเชื่อถือลง ซึ่งทฤษฎีนี้กล่าวว่าสิ่งแวดล้อมไม่ได้เป็นสาเหตุโดยตรงของการพัฒนาวัฒนธรรม ปัจจัยสิ่งแวดล้อมบางครั้งก็มีข้อจำกัดในตัวเอง ซึ่งอาจจะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ดังนั้นทฤษฎีความเป็นไปได้เห็นว่าสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยจำกัด (Limiting Factor) มากกว่าหมายความว่า การที่มีสภาพแบบหนึ่งไม่ใช้ว่าจะต้องทำให้เกิดวัฒนธรรมแบบใดแบบหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็นการสร้างขีดจำกัดกับวัฒนธรรม แนวคิดนี้จึงปฏิเสธอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมในลักษณะที่เป็นตัวกำหนดวัฒนธรรม แต่กลับมองว่าสิ่งแวดล้อมเป็นเพียงเงื่อนไขหนึ่งเท่านั้น โดยวัฒนธรรมที่มีมาก่อนจะเป็นเงื่อนไขที่สำคัญและอาจจะมีมีความสำคัญมากกว่าสิ่งแวดล้อม

อย่างไรก็ตามทฤษฎีความเป็นไปได้อาจขาดอำนาจในการอธิบาย หรือทำนายโดยทั่วไป เช่น ไม่สามารถอธิบายว่าทำไมชาวอังกฤษจึงเป็นนักเดินเรือที่ดีได้ และทำไมชาวทัสมาเนียถึงไม่สามารถเป็นนักเดินเรือที่ดีได้ ซึ่งความแตกต่างของ 2 กลุ่มชน เกิดจากวัฒนธรรมประเพณีและองค์ความรู้ทางเทคโนโลยีที่แตกต่างกันมากกว่าผลสะท้อนของอิทธิพลทางธรรมชาติ

Steward (อ้างใน ไพบูลย์ เสงสุวรรณ, 2539: 11-13) ได้อธิบาย “นิเวศวิทยาวัฒนธรรม” ว่าเป็นแนวทางในการที่จะพยายามเข้าใจผลกระทบของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อวัฒนธรรม เพื่อให้แตกต่างจากแนวคิดชีวนิเวศ (Biological Ecology) หรือสังคมนิเวศ (Social Ecological) เพราะเห็นว่ามนุษย์ไม่เหมือนสัตว์อื่นตรงที่ว่า ไม่ได้มีการตอบสนองกับสิ่งแวดล้อมโดยสัญชาตญาณ ซึ่งกำหนดโดยพันธุกรรม แต่มนุษย์มีวัฒนธรรม ซึ่งมนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้นมาเพื่อให้เอื้ออำนวยต่อการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมในการที่มีชีวิตอยู่รอด วัฒนธรรมจึงเป็นกลไกสำคัญในการปรับตัวของมนุษย์ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม มิใช่พันธุกรรมอย่างสัตว์อื่นๆ โดยทั่วไป

นิเวศวิทยาวัฒนธรรม จึงเป็นประเด็นศึกษาในแง่ที่ว่า พยายามพิจารณาถึงการปรับตัวของมนุษย์ในท้องถิ่นต่างๆ ว่าเป็นไปในรูปแบบใด ซึ่งต้องการรูปแบบที่เฉพาะหรือว่าต้องการรูปแบบพฤติกรรมที่อิสระกว้างขวาง เป็นผลทำให้นิเวศวิทยาวัฒนธรรมแตกต่างจากแนวคิด “สิ่งแวดล้อมกำหนด” ที่ให้คำตอบล่วงหน้าแล้วว่าสิ่งแวดล้อมเป็นตัวกำหนดวัฒนธรรม และแตกต่างจากแนวคิด “วัฒนธรรมกำหนด” ในแง่ที่ว่าวัฒนธรรมที่มีมาก่อนได้กำหนดแบบแผนพฤติกรรมวัฒนธรรมต่อมา ซึ่งการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมอาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสิ่งแวดล้อมและมีผลกระทบต่อเทคโนโลยี การจัดระเบียบสังคม และความเชื่อต่างๆ ได้ ซึ่ง ไพบูลย์ เฮงสุวรรณ (2539: 12) ได้กล่าวไว้ว่า นิเวศวิทยาวัฒนธรรมจำเป็นต้องอาศัยหลักการทางวัฒนธรรมเป็นส่วนสนับสนุน เพื่อให้สามารถมองเห็นองค์รวม (Holistic) ดังนั้นแก่นวัฒนธรรมจึงสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกิจกรรมการยังชีพและการเตรียมพร้อมทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และรูปแบบความเชื่อทางศาสนา

ทั้งนี้ ชยันต์ วรรธนะภูติ (ม.ป.ป.) ได้สรุปสาระสำคัญของแนวทางการวิเคราะห์ “นิเวศวิทยาวัฒนธรรม” ของ Steward พอจะประมวลได้ดังนี้

- 1) เป็นการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงรูปแบบวัฒนธรรมในท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งอาจจะอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ต่างกัน
- 2) พยายามหากฎเกณฑ์มาอธิบายปัจจัยและกระบวนการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่ซับซ้อนขึ้น ในแง่ที่ประกอบไปด้วยหลายๆปัจจัย
- 3) การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติหรือปริมาณทรัพยากร หรือการเปลี่ยนแปลงระดับเทคโนโลยีในการหาอาหาร จะมีผลกระทบต่อการกระจายตัว ความหนาแน่นและจำนวนประชากร ระดับและลักษณะบูรณาการของสังคมและวัฒนธรรมในที่สุด
- 4) การเปลี่ยนแปลงอาจจะเกิดจากภายในก็ได้ เช่น ทรัพยากรหมดไป ก็ต้องคิดค้นหาเทคโนโลยีใหม่ ที่จะใช้ทรัพยากรเดิมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด หรือใช้ทรัพยากรอื่นในพื้นที่นั้น หรือการเปลี่ยนแปลงอาจเกิดขึ้น โดยอิทธิพลจากภายนอกมีการติดต่อกับวัฒนธรรมอื่น โดยการได้รับเทคโนโลยีใหม่เข้ามา
- 5) ในสังคมที่มีระดับเทคโนโลยีต่ำ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติจะมีอิทธิพลในการกำหนดรูปแบบวัฒนธรรมมากกว่าในสังคมที่มีเทคโนโลยีสูง ซึ่งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติจะมีอิทธิพลในการกำหนดรูปแบบวัฒนธรรมน้อย เพราะวัฒนธรรมไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยีหรือการรวมกลุ่มทางสังคม จะมีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

สรุปแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ช่วยให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับแบบแผนวัฒนธรรม ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพของมนุษย์ อันได้แก่ การบริโภคอาหาร ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญเป็นอันดับแรกของมนุษย์เพื่อความอยู่รอด ซึ่งมนุษย์เป็นผู้สร้างวัฒนธรรมขึ้นมา เพื่อให้เอื้ออำนวยต่อการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมในการมีชีวิตอยู่รอด วัฒนธรรมจึงเป็นกลไกสำคัญในการปรับตัวของมนุษย์ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม จึงเป็นการวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม โดยให้ความสำคัญกับการปรับตัวของวัฒนธรรม ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมนั่นเอง

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เบญญา ยอดคำเนิน (2521) ได้ศึกษาเรื่องความเชื่อและบริโภคนิสัยของประชาชนทางภาคเหนือของไทย ได้พบว่าแบบแผนในการบริโภคอาหารของคนในสังคมถูกจำกัดอยู่ในกรอบของการเลือกอาหารด้วยปัจจัยต่าง ๆ หลายประการด้วยกัน นับตั้งแต่สภาพทางภูมิศาสตร์ ความสามารถในการผลิต การกระจายอาหาร สภาพทางสังคม ตลอดจนปัจจัยทางวัฒนธรรม จากการศึกษาในเขตอำเภอห้างฉัตรและอำเภอแม่ทาพบว่าประชาชนมีความเชื่อและบริโภคนิสัยที่เหมือนกันกับประชาชนชาวเหนือทั่ว ๆ ไป กล่าวคือ นิยมรับประทานข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก โดยมีแหล่งที่มาของอาหาร 4 แหล่ง ใหญ่ ๆ คือ

- 1) สวนหรืออาหารที่ผลิตได้เอง
- 2) ร้านค้าปลีก แม่ค้าหาบเร่ (หมายถึงอาหารที่ต้องซื้อ)
- 3) ป่า หมายถึงอาหารที่ได้จากการไปเสาะหาในป่า
- 4) เพื่อนบ้าน ได้จากการแลกเปลี่ยนหรือแบ่งปันกัน

สอดคล้องกับการศึกษาของยังยง เทาประเสริฐ และคณะ (2529) ซึ่งได้ศึกษาวิจัยพฤติกรรมการกินของคนไทยภาคเหนือตอนบน ซึ่งทำการศึกษาที่ ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ระหว่างปี 2528 - 2529 ได้ศึกษารวบรวมพฤติกรรมการกินของกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ หญิงมีครรภ์ แม่ลูกอ่อน และเด็กต่ำกว่า 6 ปี รวมทั้งค้นหาสาเหตุรากเหง้าของการเกิดพฤติกรรมการกินต่างๆ และปัจจัยที่ทำให้พฤติกรรมการกินเหล่านั้นดำรงอยู่ เพื่อเป็นพื้นฐานที่จะช่วยให้เข้าใจถึงช่องทางในการปรับปรุงพฤติกรรมการกินที่ไม่พึงประสงค์ หรือส่งเสริมพฤติกรรมการกินที่พึงประสงค์ให้คงอยู่สืบไป ผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านในชนบทยังคงปฏิบัติตัวมีความเชื่อและบริโภคนิสัยที่มีลักษณะดั้งเดิมอยู่มาก การโฆษณาทำให้ชาวบ้านจ่ายเงินไปกับอาหารที่ด้อยคุณค่า โดยมีปัจจัยที่มีผลต่อบริโภคนิสัยที่สำคัญๆ ได้แก่ การศึกษา ประสบการณ์สะสมอันเนื่องมาจากพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม และปัจจัยของแหล่งอาหาร

การศึกษาของ พัชรี ยุติธรรม (2541) ที่ได้ศึกษาเรื่องพฤติกรรมการเลือกบริโภคอาหารของชาวชนบทภาคเหนือ ก็พบว่าในอดีตชาวชนบทภาคเหนือมีแหล่งที่มาของอาหารจากทุ่งนา และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น ป่า หนองน้ำใกล้หมู่บ้าน มีการบริโภคข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก ปัจจุบันวิถีชีวิตชาวชนบทภาคเหนือที่อยู่ใกล้เมืองมีการเปลี่ยนแปลง โดยมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจและโครงสร้างสังคม ทำให้สังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมเปลี่ยนเป็นอุตสาหกรรมที่ทำกินถูกซื้อเป็นโรงงาน ทำให้วิถีชีวิตของคนในชนบทเปลี่ยนไป ต้องทำงานแข่งขันกับเวลามากขึ้น แหล่งที่มาของอาหารในปัจจุบันจึงได้ตามร้านค้าของชำ แผงลอย รถเข็น และห้างสรรพสินค้า เป็นต้น ผลการศึกษาวิจัยยังพบว่าเงื่อนไขที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการเลือกบริโภคอาหารในชนบทมีดังนี้

- 1) นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
- 2) รายได้ของชาวชนบท จากการขายที่ดินและการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม
- 3) เวลาในการประกอบอาหาร

นอกจากนี้ยังพบว่ายังมีปัจจัยอื่นๆ อีก คือ การอบรมสั่งสอนภายในครอบครัว การอบรมสั่งสอนในชุมชน วัฒนธรรมความเชื่อ สื่อมวลชน เป็นต้น

การศึกษาของ พรณี อวนสกุล และคณะ (2541) ซึ่งได้ศึกษาวิจัยเรื่องการปรับเปลี่ยนลักษณะการบริโภคอาหารของคนพื้นเมืองในจังหวัดเชียงใหม่ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ พื้นที่ทำการวิจัยครอบคลุม 3 อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอหางดง และอำเภอสันป่าดอง ผลการวิจัยนั้นพบว่า

1) ชาวพื้นเมืองเชียงใหม่ส่วนใหญ่ยังคงบริโภคอาหารพื้นเมืองเชียงใหม่ แต่มีแนวโน้มที่จะรับวิถีการบริโภคอาหารแบบสมัยใหม่ อันหมายถึงการบริโภคอาหารแบบภาคกลาง และอาหารแบบตะวันตกมากขึ้น โดยเฉพาะในเขตเมือง

2) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปรับเปลี่ยนการบริโภคอาหารคือ การเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจและสังคม จากสังคมเกษตรกรรมแบบพอเลี้ยงตนเองมาเป็นสังคมภายใต้ระบบทุนนิยม การเปลี่ยนแปลงทางการเกษตรและระบบนิเวศ ลักษณะการบริโภคนิยมสมัยใหม่ และความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีด้านอาหาร

3) แหล่งอาหารและวิถีการแสวงหาอาหารของชาวพื้นเมืองเชียงใหม่มี 2 ประเภท คือ แหล่งอาหารจากธรรมชาติและแหล่งอาหารไม่ธรรมชาติ

ชาวพื้นเมืองเชียงใหม่มีการปรับเปลี่ยนลักษณะการบริโภคอาหารในด้านวิถีการแสวงหาอาหารและแหล่งอาหาร คือ การต้องพึ่งพาแหล่งอาหารไม่ธรรมชาติมากขึ้น

นอกจากนี้การศึกษาของทวน ยุทธพงษ์ (2533) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่องวัฒนธรรมการบริโภคอาหารของอีสาน ศึกษากรณีบ้านเม่นใหญ่ ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัด

มหาสารคาม ก็พบว่า แหล่งที่มาของอาหารที่ใช้ในการบริโภคมาจากแหล่งอาหารตามธรรมชาติ จากแหล่งน้ำ ที่นา ป่า โลก และอาหารที่เกิดจากการผลิตขึ้นเอง คือ อาหารประเภทเนื้อสัตว์และ ผักต่าง ๆ ซึ่งอาหารเหล่านี้จะมีปริมาณมากขึ้นอยู่กับฤดูกาล และความขยันขันแข็งของผู้ผลิต การซื้อขายแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้มาซึ่งอาหารเพื่อการบริโภคยังมีน้อย อาหารที่ใช้บริโภคในโอกาส ปกติและในโอกาสพิเศษจะแตกต่างกันมากทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ กล่าวคือในโอกาสปกติ อาหารที่รับประทานจะเป็นอาหารทั่วไปที่ทำได้จากแหล่งธรรมชาติและจากการผลิตขึ้นเองเป็นหลัก ส่วนอาหารในโอกาสพิเศษจะต้องมีการเตรียมไว้ล่วงหน้า โดยการผลิตหรือซื้อหามาเพื่อให้มี ปริมาณมากและคุณภาพดี ถ้าใช้จ่ายในด้านการบริโภคอาหาร ไม่มีการกำหนดที่แน่นอนขึ้นอยู่กับ ภาวะทางเศรษฐกิจและความจำเป็น ส่วนสภาพทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปมีผล กระทบทำให้รูปแบบการบริโภคอาหารเปลี่ยนแปลงไปด้วย

แต่การศึกษาของนักส ศิริสัมพันธ์ (2527) ที่ได้ศึกษาเรื่องพฤติกรรมการบริโภคของ ประชากรในเขตเทศบาลเมืองชลบุรี เป็นการศึกษานเชิงปริมาณ ทำการสำรวจโดยใช้แบบ สัมภาษณ์สอบถามผู้ประกอบการค้าอาหาร กลุ่มแม่บ้าน และผู้มาซื้ออาหารสำเร็จรูป กลับพบว่า ประชากรในเขตเทศบาลเมืองชลบุรีซื้อหาอาหารสำเร็จรูปรับประทานอย่างสะดวก ประชากรมี พฤติกรรมการกินอาหารที่ฟุ่มเฟือยส่วนมากจะเป็นพฤติกรรมการกินเพื่อความบันเทิงมากกว่าจะให้ อิ่มท้อง โดยมีปัจจัยอื่นๆ ที่มาเกี่ยวข้อง เช่น รสนิยม ความชอบหรือไม่ชอบอาหาร

ส่วนการศึกษาของเทพินทร์ คุณ โลก (2539) ซึ่งได้ทำการศึกษารื่องบริโภคนิสัยกับ การเป็นโรคพยาธิใบไม้ตับ ของประชาชนบ้านแม่ขานหลังถ้ำ ตำบลสองแคว อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ได้ชี้ให้เห็นว่า ประชากรยังมีบริโภคนิสัยในการปรุงอาหาร และรับประทาน ประเภทเนื้อสัตว์และปลาทั้งแบบสุกๆดิบๆ โดยรับประทานน้อยกว่า 1 ครั้งต่อสัปดาห์ และพบว่า ปัจจัยที่สัมพันธ์กับบริโภคนิสัยได้แก่ เพศ อาชีพ ความเชื่อเรื่องอาหาร ความรู้ทางโภชนาการ โดย บริโภคนิสัยในการปรุงอาหารและรับประทานอาหารสุกๆดิบๆ สัมพันธ์กับคนเป็นโรคพยาธิใบไม้ ตับอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

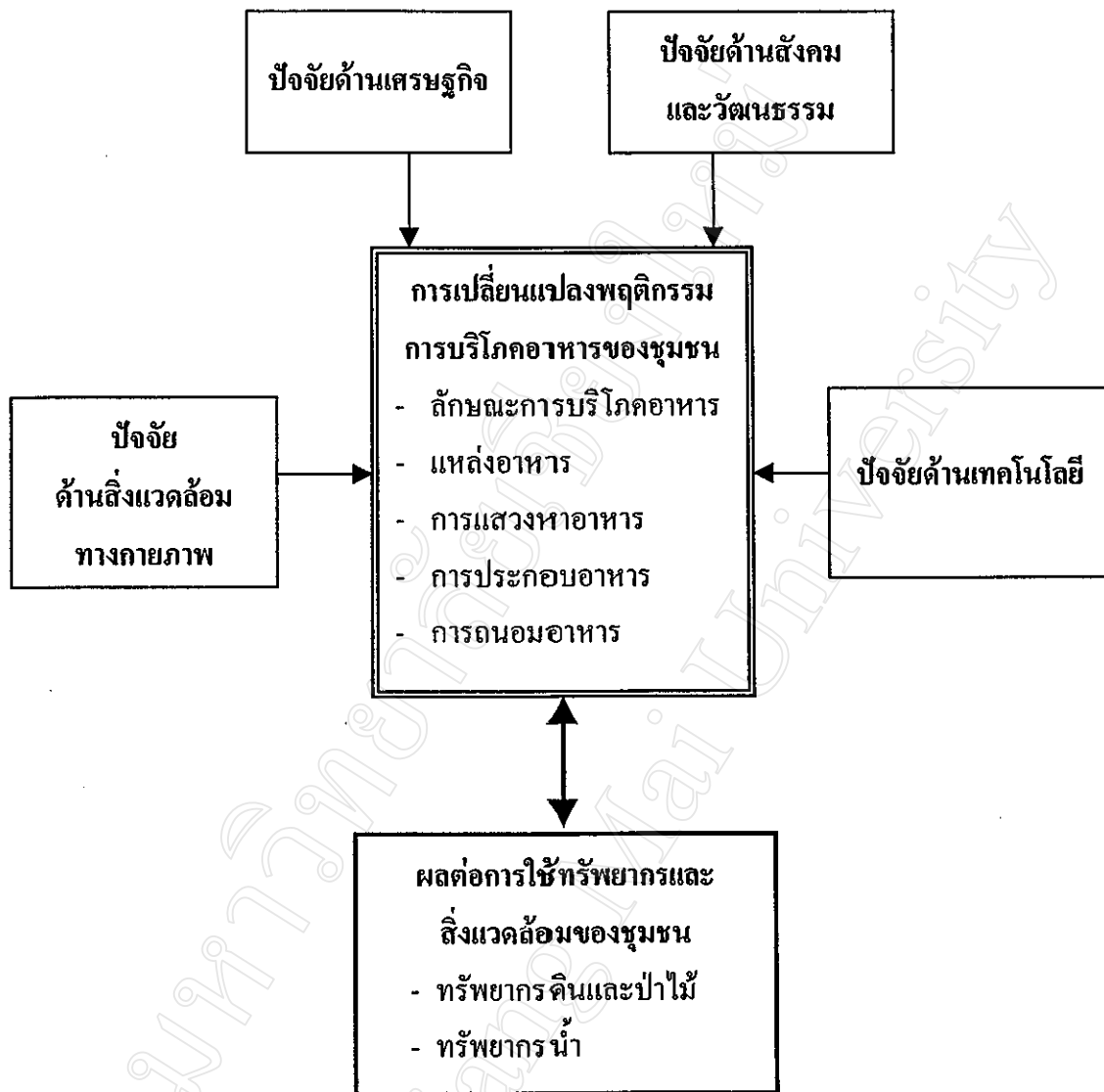
สมศรี สิ้นสุข (2540) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มผู้บริโภคอาหาร เพื่อสุขภาพ โดยได้ศึกษาถึงแนวคิด ความเชื่อ พิธีกรรม วิถีปฏิบัติ องค์ความรู้ กระบวนการเรียนรู้ที่ เกิดขึ้นในเครือข่าย และเหตุปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มผู้บริโภคอาหารเพื่อ สุขภาพ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งพบว่า กลุ่มที่ศึกษามีแนวคิดในเชิงอุดมการณ์ในเรื่องของสันติสุข และสันติภาพในสังคม รวมถึงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยมีบางกลุ่มมีความเชื่อเชื่อมโยงกับ ศาสนาพุทธนิกายมหายานและสันตือโสภ และบางกลุ่มมีความเชื่อในเรื่องของการพัฒนาที่ยั่งยืน

เครือข่ายการเรียนรู้ของผู้บริโภคอาหารเพื่อสุขภาพจะเป็นเครือข่ายบุคคลใกล้ชิด เครือข่ายตามความเชื่อ และเครือข่ายทางความคิดอุดมการณ์ เหตุที่ส่งผลให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้อาหารเพื่อสุขภาพ คือ อิทธิพลของวัฒนธรรมใหม่ อิทธิพลความเชื่อในพุทธศาสนา

จากการศึกษาวิจัยเรื่องการบริโภคอาหารและบริโภคนิสัยในหลายๆแห่งที่ผ่านมานั้นพบว่า มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะของการบริโภคอาหารของชาวบ้าน โดยเฉพาะในชนบทที่อยู่ใกล้กับเขตเมือง โดยพบว่ามีแนวโน้มของการปรับเปลี่ยนการบริโภคไปในลักษณะของการยอมรับเอาวิธีการบริโภคอาหารแบบสมัยใหม่มากขึ้น และมีปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ การศึกษา ตลอดจนภาวะทางเศรษฐกิจ แหล่งอาหาร สภาพของสิ่งแวดล้อม และสื่อมวลชนที่เข้าไปมีบทบาทในพฤติกรรมกรบริโภคอาหารของชาวบ้านนับตั้งแต่การเลือกอาหาร การเตรียมอาหาร การปรุงอาหาร ตลอดจนกระทั่งข้อจำกัดในการรับประทานอาหาร แต่ก็มีได้มุ่งเน้นผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรบริโภคอาหารของชุมชนที่จะส่งผลกระทบต่อด้านอื่นๆ เช่น การใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน เป็นต้น

2.5 กรอบแนวคิดการศึกษา

การศึกษาวิจัยนี้ได้อาศัยแนวคิด 3 แนวคิด คือ แนวคิดพฤติกรรมกรบริโภคอาหารใช้ในการอธิบายลักษณะการบริโภคอาหารของชุมชน แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมใช้ในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรบริโภคอาหารของชุมชน ระบบความสัมพันธ์ทั้งภายในและภายนอกชุมชน ตลอดจนระบบความเชื่อต่างๆในการบริโภคอาหาร และใช้แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรบริโภคอาหารที่มีผลต่อการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ซึ่งได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการศึกษาสภาพแวดล้อมในลักษณะที่เป็นจุลภาค เป็นเรื่องใกล้ตัวของชุมชนที่ทำการศึกษามากที่สุด ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงประเด็นปัจจัยด้านต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรบริโภคอาหารของชุมชน อันได้แก่ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และด้านเทคโนโลยี และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรบริโภคอาหารของชุมชนกับสภาพแวดล้อมหรือระบบนิเวศของชุมชน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจทำให้ลักษณะการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่สำคัญๆของชุมชน อันได้แก่ ดิน น้ำ และป่าไม้เปลี่ยนแปลงไปด้วย ทั้งนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอกรอบแนวคิดในการวิจัยตามแผนผังดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษา